

DİNİ İÇERİKLİ ATASÖZLERİ ÜZERİNE

ABOUT THE RELIGIOUS PROVERBS

Yrd. Doç. Dr. M. Fatih ALKAYIŞ

Adıyaman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

falkayis@adiyaman.edu.tr

Öz

Din, sosyal hayatı düzenleyen bir kurum olduğundan, dinî içerikli atasözlerinin kapsamı da çok geniştir. Atasözlerinde geçen dinî öğelerin her biri, içerisinde bulunduğu cümlenin anlam çizgisini tayin etmiş; ona farklı bir görev yüklemiştir. Kiminde hikemi konuların anlatıldığı yumuşak bir dil kullanılırken, kiminde ise keskin bir üslûp yer almaktadır. Ayrıca atasözlerinde geçen Allah (cc), Hızır, derviş gibi bazı dinî öğeler çeşitli kavram ve olguların birer temsilcisi haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Atasözleri, Birey ve Toplum Hayatı, Dinî Unsurlar.

Abstract:

Religious proverbs have a very large coverage as religion arranges the social life. Each of the religious elements in the proverbs designate the meaning of the sentences, so that load them a different mission. Some of those proverbs including didactic language have a polite style but some of them have a sharp style. And also some religious components such as God, Hızır, dervish are representatives of some concepts.

Key Words: Proverbs, Personal and Society Life, Religious Elements.

GİRİŞ

Atalarımızın uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran, kalıplaşmış biçimleri bulunan ve kamuca benimsenmiş olan özlü sözlere atasözü denir (Aksoy, 1993; 37). Atasözlerinde az sözle çok şey anlatılır.

Atasözleri, ilk kullanılmaya başlandığı çağlardan bu yana aynı kalmayıp sosyal yapıya, değer yargılarına, zamana, bölgeye, dilin gelişimine, medeniyete ve ağız özelliklerine göre çeşitli değişimlere uğramıştır. Her milletin ataları, kuşaktan kuşağa aktarılan birçok atasözü türetmiştir. Bu atasözlerinden bazıları güldürmekte, bazıları düşündürmekte, bazıları da öğüt ya da uyarı yoluyla bilgilendirmektedir. Her atasözü bir genel kural, bir düstur niteliğindedir. Sosyal olaylar, doğa olayları, töre, din ve felsefe, gelenek ve görenekler atasözlerine sık sık konu olmaktadır.

Atasözleri yaşantı ve deneyimler yoluyla elde edildiğine göre, dinî unsurların atasözlerimizde yoğun olarak görülmesi hiç de şaşırtıcı bir durum olmasa gerek. Çünkü dinin, insan ve toplum hayatında çok önemli bir yeri vardır. Din; Allah tarafından gönderilen, peygamberler vasıtasıyla akıl sahibi insanlara tebliğ edilen, onlara dünya ve ahiret saadetinin yollarını gösteren emir ve yasaklardan oluşan kurallar bütünüdür. Kaldı ki, insanların irşat edilmesi, dinin yayılması ve atadan oğula sözlü olarak aktarılması ve de kıssadan hisse çıkarılması durumlarında atasözlerine geniş ölçüde yer verilir.

DİNÎ İÇERİKLİ ATASÖZLERİ

Çalışmamıza konu olan dinî içerikli atasözlerini alfabetik dizilişe göre şu şekilde sıraladık:

- *Acele işe şeytan karışır.*
- *Açın imanı olmaz.*
- *Adam hacı olur mu ulaşmakla Mekke'ye, eşek derviş olur mu taş çekmekle tekkeye?*
- *Allah balmumu yakana balmumu, yağmumu yakana yağmumu verir.*
- *Allah dağına göre kar verir.*
- *Allah doğrunun yardımcısıdır.*
- *Allah dokuzda verdiği sekizde almaz.*
- *Allah gümüş kapıyı kaparsa, altın kapıyı açar.*
- *Allah'ın ondurmadığını peygamber sopa ile kovar.*
- *Allah isterse bir kulun işini, mermere geçirir dişini; istemezse işini, muhallebi yerken kırar dişini.*
- *Allah kulunu kısmeti ile yaratır.*
- *Allah sabırlı kulunu sever.*
- *Allah sağ eli sol ele muhtaç etmesin.*
- *Allah'tan sıska, ne yapsın muska?*
- *Allah uçmayan kuşa alçacak dal verir.*
- *Allah verirse el getirir, sel getirir, yel getirir.*
- *Altı olur, yedi olur, hep Allah'ın dediği olur.*
- *Aptessiz sofuya namaz mı dayanır?*
- *Arayan Mevla'sını da bulur, belasını da.*
- *Azrail gelince oğul, uşak sormaz.*
- *Berber berbere benzer, ama başın Allah'a emanet.*

- *Borçlunun duacısı alacaktır.*
- *Cami ne kadar büyük olsa, imam gene bildiğini okur.*
- *Caminin mumunu yiyen kedinin gözü kör olur.*
- *Cennet de bu dünyada, cehennem de.*
- *Çiftçiye yağmur, yolcuya kurak; cümlenin muradını verecek Hak.*
- *Davacın kadı olursa, yardımcın Allah olsun.*
- *Deli deliden hoşlanır, imam ölüden.*
- *Delilsiz Cennete bile girilmez.*
- *Derviş tekkede, hacı Mekke'de bulunur.*
- *Deve Kâbe'ye gitmekle hacı olmaz.*
- *Dinsizin hakkından imansız gelir.*
- *Doğrunun yardımcısı Allah'tır.*
- *Doğuran avrat Azrail'i yenmiş.*
- *Dünya (Peygamber) Süleyman'a bile kalmamış.*
- *Düşmez kalkmaz bir Allah.*
- *Ecele (ölüme) çare bulunmaz.*
- *Elmayı havaya at, düşünceye kadar Allah kerim.*
- *Eşeğini sağlam bağla, sonra Allah'a ısmarla.*
- *Ev alanla evlenene Allah yardım eder.*
- *Garip kuşun yuvasını Allah yapar.*
- *Gâvurun tembeli keşiş, Müslüman'ın tembeli derviş olur.*
- *Gelin attı, buyruk Hak'ta.*
- *Harman sonu dervişlerindir.*
- *Hasta yatan ölmez, eceli yeten ölür.*
- *Helal kazanç ile yağlı pilav yenmez.*
- *Helva şirin, nefis kâfir.*
- *Her işte bir hayır vardır.*
- *İmam evinden aş, ölü gözünden yaş çıkmaz.*
- *İslam'ın şartı beş, altıncısı insaftır demişler.*
- *İyilik et denize at, balık bilmezse Halik bilir.*
- *Kabul olunmayacak duaya âmin denmez.*
- *Kimse kendi memleketinde peygamber olmaz.*
- *Komşu hakkı, Tanrı hakkı.*
- *Kork Allah'tan korkmayandan.*

- *Kör kuşun yuvasını Allah yapar.*
- *Kul azmayınca Hak yazmaz.*
- *Kul bunalmayınca Hızır yetişmez.*
- *Mescide gerek olan, meyhaneye haramdır.*
- *Meyhanecinin yüzünü bayram topu güldürür.*
- *Namazda meyli olmayanın kulağı ezanda olmaz.*
- *Ölüme çare bulunmaz.*
- *Ramazanda yalan söyleyenin (oruç yiyenin) bayramda yüzü kara olsun.*
- *Sabreden derviş muradına ermiş.*
- *Sabreyle işine, hayır gelsin başına.*
- *Su bulununca teyemmüm bozulur.*
- *Vermeyince Mabut, ne yapsın Mahmut?*
- *Yalnızlık Allah'a mahsustur.*
- *Yarım hekim candan, yarım hoca imandan eder.*
- *Yatan ölmez, eceli yeten ölür (Aksoy, 1996; 105–486).*

DEĞERLENDİRME

Atasözlerimizde sıkça rastladığımız dinî unsurlar genellikle “Allah, peygamber, hac, iman, dua, cami, tekke, derviş, kâfir, gâvur, ecel, haram, helal, nefis, hayır, şer, Hak, Hızır, mescit” vb. kavramlardır. Bu kavramların her biri, içerisinde bulunduğu cümleye farklı bir anlam yüklemiş; söz konusu atasözünün anlam çizgisini belirlemiştir. Örneğin atasözlerinde geçen “Allah” kelimesi; yaratma, doğruluk, sığınma, merkezîyetçilik, kader, takdir, kısmet, güç, adalet gibi kavramları bünyesinde toplayarak, bir temsil niteliği kazanmıştır. Yine, çoğu kez olgun ve sakin yaradılış özellikleriyle karşımıza çıkan “derviş” ve “imam” kavramları kimi atasözlerinde yerilmiş, tembellik ve cimrilikle anılmıştır. Örnek: “*Gâvurun tembeli keşiş, Müslüman'ın tembeli derviş olur*”, “*İmam evinden aş, ölü gözünden yaş çıkmaz; Deli deliden hoşlanır, imam ölüden*”.

Dinî içerikli atasözleri, hayatın ve toplumun gerçeklerini kimi zaman öğüt verici, hikemi ve didaktik anlatıma dayanan yumuşak bir dille; kimi zaman da sert, kesin çizgiler taşıyan ve taviz vermeyen ifadelerle ortaya koymaktadır. Örneğin, “*Her işte bir hayır vardır*” atasözünde ılımlı bir yaklaşım varken; “*Helal kazanç ile yağlı pilav yenmez.*” atasözünde keskin bir üslûp bulunmaktadır.

Bazı atasözleri işin sonucundan çok, iş uğruna harcanan çabayı, kişinin tutumunu ve niyetini yeğ tutar. Örnek: “*İyilik et denize at, balık bilmezse Halik bilir. Elmayı havaya at, düşünceye kadar Allah kerim*”. Bazılarında da iş kesin olarak sonuçlanmadan harekete geçilmemesi, çeşitli tedbirlerin alınması öğütlenmektedir. Örnek: “*Eşeğini sağlam bağla, sonra Allah’a ismarla. Gelin atta, buyruk Hak’ta*”.

Gelenek-görenek ve birtakım inanışlar çerçevesinde oluşmuş dinî içerikli bazı atasözlerinde bir dayanak, bir güven unsurunun yer aldığı görülürken; bazılarında ise çaresizliğin ve elden bir şey gelmeyişi anlatıldığı görülür. Örnek: “*Allah kulunu kısmeti ile yaratır. Garip kuşun yuvasını Allah yapar. Dinsizin hakkından imansız gelir*”; “*Davacın kadı olursa, yardımcın Allah olsun. Vermeyince Mabut, ne yapsın Mahmut? Allah’tan sıksa, ne yapsın muska?*”.

SONUÇ

Aslında bütün atasözleri insanları bilgilendirmeye çalışır, birtakım tehlike ve yasaklara karşı uyarır; ancak din tamamen insan ve toplum yararını gözettiğinden, dinî içerikli atasözlerinde bu bilgilendirme ve uyarılar daha belirgin olarak yer almaktadır. Bunu birkaç örnekte kolaylıkla görebiliriz: “*Açın imanı olmaz. Acele işe şeytan karışır. Yarım hekim candan, yarım hoca imandan eder*”.

Bir dildeki dinî içerikli atasözlerinin çokluğu ve kullanım sıklığı, din olgusunun insan ve toplum hayatında ne denli yer tuttuğunun ve ne denli önem arz ettiğinin göstergesidir. Din bir yaşam sistemi olduğundan, bu sisteme bağlı olarak üretilen atasözleri, hayatı bütün yönleri ve ayrıntılarıyla yansıtır; kişiye aile ve toplum hayatında kolaylıklar sağlar, yol gösterir.

Kaynakça:

- 1) Aksan, Doğan; Anlambilim, Engin Yayınevi, Ankara, 1999.
- 2) -----; Her Yönüyle Dil, TDK Yayınları, Ankara, 1998.
- 3) -----; Türkçenin Gücü, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999.
- 4) -----; Türkçenin Sözvarlığı, Engin Yayınevi, Ankara, 1996.
- 5) Aksoy, Ömer Asım; Atasözleri Sözlüğü, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 1993.
- 6) -----; Bölge Ağızlarından Atasözleri ve Deyimler I-II, 2.baskı, TDK Yayınları, Ankara, 1996.
- 7) Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı; İzahlı Atasözleri, Kültür Basımevi, İstanbul, 1941.
- 8) Elçin, Şükrü; Türk Atasözlerinde At; Türk Folkloru Araştırmaları, 8.c., 171.sayı, İstanbul, 1963.
- 9) İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991.

- 10) Levorato M. C., Nesi B. ve Cacciari C., (2004) *Reading comprehension and understanding idiomatic expressions: A developmental study*, *Brain and Language* Vol. 91, 303-314
- 11) TDK, Türkçe Sözlük, Ankara, 2005.